

здійснювати свою допомогу в боротьбі з підпіллям, можна зробити висновок, що його охопило невідоме бажання ліквідації підпільників, оскільки будь-якого шляху повернення їх до мирного життя він особисто не бачив. Досить символічно в цьому плані поява листа «Килима» до батьків, датованого 21 листопада 1951 р. Відписуючи їм у відповідь на їх радість відносно їх задоволення, що він залишився живим, «Килим» писав: «Подяку за людське життя не мені потрібно виносити, а скоріше тому збігу обставин, котрі після декількох років стояння на розпутьті, штовхнули мене на цей шлях — вірний шлях»⁴.

⁴ ГДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 85, арк. 285.

*Юрій Телеховський
(Київ)*

Трансформаційні процеси у спецслужбах країн колишньої Організації Варшавського Договору: історичні передумови і сучасність

Telekhovskiy Yu. The transformation processes in the security services of former Warsaw Pact countries: historical prerequisites and the present.

The direction of activity of security services of former Warsaw Pact countries during the Cold War as well as their part in the forming of the equality between the countries during transformation processes caused by the joining to the NATO is investigated.

Трансформаційні процеси, породжені всеохоплюючими світового значення явищами (глобалізація, інтеграція тощо), викликають у спецслужбах зміни, перш за все, організаційного та структурного характеру. Останнє представляє досить цікавий сегмент в плані визначення ролі органів спеціального призначення, тобто спецслужб, в багатьох життєво важливих питаннях, в тому числі національної безпеки, будь-якої цивілізованої країни. З одного боку, ми є свідками того, що з діяльності спецслужб, в певній мірі знято так зване «покривало таємності», а з іншого, можна зазначити, що поза межами публічності залишилися деякі притаманні

тільки їм характерні засоби впливу при вирішенні актуальних проблем державної ваги у різних сферах, зокрема політичного та економічного спрямування.

В цьому плані особливий інтерес представляють трансформаційні процеси, що відбуваються у спецслужбах країн-учасниць колишньої Організації Варшавського Договору у зв'язку з приєднанням деяких із них до блоку НАТО. Адже протягом майже півстоліття відбувалося протистояння блоків НАТО і Організації Варшавського Договору, які були не тільки військовими союзами відповідно країн великого капіталу та європейських соціалістичних країн, але і найважливішими координаційними зовнішньополітичними органами під егідою США та СРСР. Іншими словами, вони віддзеркалювали плани та наміри двох антиподів, систем капіталістичного та соціалістичного табору. І в цьому протистоянні, природно, одне з перших місць було відведено спецслужбам.

Тому питання формування напрямків діяльності спецслужб країн колишньої соціалістичної співдружності, в період так званої «холодної війни», їх роль у стабілізації паритетності між країнами різної політичної орієнтації та характеру трансформаційних процесів, що відбувались у них в зв'язку з приєднанням країн колишньої Організації Варшавського Договору до блоку НАТО, під кутом сьогоднішніх реалій, як в науковому, так і практичному плані, представляє певний інтерес. Наскільки відомо автору, в такій постановці він не зустрічав відповідних наукових досліджень. З метою ліквідації такої прогалини, автор пропонує в даній статті розглянути вищезазначені проблемні питання.

Необхідно зазначити, що протистояння між країнами соціалістичного та капіталістичного табору, яке трансформувалося згодом у створенні двох ворогуючих між собою військово-політичних блоків — Організації Варшавського Договору та НАТО, було започатковано наприкінці Другої світової війни (1939–1945 рр.). Саме в цей час відбулися корінні зміни в міжнародній обстановці на Європейському континенті і суперечності між учасниками антигітлерівської коаліції значно загострилися. Почався складний період, який іноді носив драматичний характер.

Керівники країн капіталістичного світу, учасниць Антигітлерівської коаліції, не могли примиритися з корінною зміною геополітичної ситуації у світі, яка почала складатися за підсумками Другої світової війни. З свого боку вони прикладали максимальні зусилля для того, щоб обмежити вплив СРСР у світі, перш за все у Східній

Європі, і принизити значення Радянського Союзу як самостійного фактору світової політики. У цьому протистоянні брали активну участь спецслужби країн обох таборів. Зокрема радянські розвідники здобули важливу інформацію щодо намірів союзників обмежити вплив СРСР на процес післявоєнного мирного врегулювання. Її підтвердження знайшлося у оприлюднених з часом двох таємних документах, а саме в «Меморандумі 121» (США) та «Неймовірному плані» (Англія)¹.

Перший документ був складений ще у серпні 1943 р. керівництвом американської спецслужби — Управлінням стратегічних служб, затверджений Об'єднаним Комітетом начальників штабів, тобто найвищим військовим керівництвом США, і був переданий на розгляд самого президента. Загалом, «Меморандум 121» накреслював можливі напрямки стратегії і політики по відношенню до Німеччини і СРСР. Висновок: робити все для поразки Німеччини, однак здійснювати і заходи «ворожі інтересам Росії». І що цікаво, ця рекомендація була дана невдовзі до зустрічі президента США Ф. Рузвельта з У. Черчіллем у Квебеці (Канада), де планувалось прийняти кінцеве рішення про відкриття «другого фронту».

В свою чергу, У. Черчілль дав завдання військовим розробити і надати йому план англо-американського нападу на СРСР відразу після капітуляції Німеччини. Мета таких заходів — змусити Росію підкоритися США і Великобританії. Центральним театром військових дій була передбачена територія Польщі із розрахунком на підтримку антирадянських озброєних сил польського підпілля. Планувалось до початку зими 1945 р. провести головну танкову битву на захід від річки Одер.

Радянському керівництву стало відомо про зміст таємних телеграм У. Черчілля, які він направляв Трумену з приводу просування частин Червоної армії на території Польщі, Балканах та Німеччини. Зокрема, він пропонував остаточно відмовитися від домовленостей, що були досягнуті на Ялтинській конференції, відносно рубежів просування та лінії розмежування їхніх військ в ході розгрому Німеччини та її сателітів. Навпаки, діяти в протилежному напрямку, вдаючись навіть до рішучих заходів, не виключаючи і військову конфронтацію. Пропонувалося не допустити просування радянських військ на Захід. З цією метою не відводити амери-

¹ Очерки истории Российской внешней разведки: В 6 тт. Т. 5.: 1945–1965 годы. – М.: Межд. отношения, 2003. – С. 19.

канські військові частини у зони, що були визначені для них Ялтинською конференцією.

Згодом радянська розвідка отримала матеріал щодо ряду заходів з боку партнерів по Антигітлерівській коаліції, які можна було розглядати як практичну підготовку до військових дій: переобладнання німецьких аеродромів і інших військових споруд для можливого їх використання англо-американськими військами; спроби залишити озброєними ряд військових контингентів колишньої німецької армії, в тому числі і частини СС; збільшення чисельності складу армії польського еміграційного уряду під командуванням генерала Андерса. В доповнення цього аспекту зародження протистояння між СРСР та західними союзниками, доцільно нагадати наступне.

У червні 1945 р. Комітет начальників штабів Генерального штабу Великобританії направив уряду доповідь, що мала назву «Безпека Британської імперії», в якій обґрунтовувалася теза про те, що СРСР являє собою загрозу безпеки Британської імперії і є головним противником західних держав. Британські військові стратеги рекомендували керівництву держави зміцнювати відносини з США з метою створення системи військово-політичних блоків, направлених проти СРСР, взяти його в коло військових баз і залякувати шляхом створення системи регіональних організацій. Це була стратегія і тактика боротьби з Радянським Союзом на довгі роки.

За декілька місяців до цієї події, а саме в березні 1945 р. У.Черчілль виступив з промовою у коледжі м. Фултон, в якій закликав до рішучого протистояння СРСР у зв'язку з посиленням комуністичної загрози. Роком пізніше так звана «доктрина» Трумена обґрунтувала надання військової і політичної допомоги третім державам у боротьбі з радянським тоталітаризмом і підтвердила висновки радянської розвідки щодо курсу Заходу на конфронтацію. Зрозуміло, що США і Великобританія бачили свої інтереси у розподілі колишнього європейського театру військових дій, бажаючи якомога ефективніше використати свої надмірні економічні ресурси для закріплення за собою лідируючих позицій у світовій політиці та економіці.

Партнери по Антигітлерівській коаліції йшли до гасла про «боротьбу з радянською загрозою» поступово. У.Черчілль пропонував відмовитись від доктрини «рівноваги сил» і закликав до «братерської асоціації» народів, які розмовляли англійською. Він рату-

вав за спільне використання «усіх військово-морських і авіаційних баз, що належали обом країнам у всьому світі». На його думку, це дало б змогу подвоїти мобільність американського флоту і авіації.

У квітні 1946 р. радянська розвідка доповіла керівництву СРСР про посилення розповсюдження в європейських державах тверджень про буцімто наближення війни Великобританії і США проти СРСР. Це підтвердилося відповідною оперативною інформацією, зокрема про розмови посла США в Іспанії з главою режиму генералом Франко щодо виділення 1-го млн. іспанців на випадок війни з СРСР. Керівник військової місії США в Бухаресті, генерал Скайлер на зустрічах з місцевими та іноземними представниками, не виключав початку військових дій проти СРСР. На звільнених від німецько-фашистських загарбників Червоною армією країнах та територіях фіксувались сили, які проявляли зацікавленість у військовому зіткненні між західними державами та СРСР. Зокрема, в цьому плані найбільш показовим можуть бути дії польського та українського націоналістичного підпілля, яке мало певний вплив на ускладнення ситуації на західноукраїнських землях відразу після закінчення війни. Керівне ядро цих підпільних осередків надіялось на можливий збройний конфлікт СРСР–Захід².

В цей час радянська розвідка на основі здобутих матеріалів робить висновок про перехід США і її західних союзників до політики «з позиції сили» по відношенню до СРСР. Це знайшло підтвердження у здобутій розвідкою копії меморандуму МЗС Великобританії в липні 1945 р. щодо зовнішньої політики держав після перемоги в Європі. В ній зазначалося, що СРСР буде настільки знесилений, що Сталін навряд чи в змозі буде здійснювати свою політику ідеологічного проникнення з позиції сили. Такої думки притримувались і спецслужби США.

Зокрема, в щотижневому зведенні розвідувального управління штабу Верховного Комісаріату США в Німеччині 30 грудня 1949 р. зазначалось: «Радянський Союз, незважаючи на наявність у нього атомної бомби, не має наміру в даний час проводити військові дії проти Заходу, а проводитиме свою добре відпрацьовану тактику політичної боротьби». Реалізуючи «доктрину Трумена» (проголошена в березні 1947 р.) про право США надавати державам військову та політичну допомогу в боротьбі з СРСР, уряд США був схильний до створення сітки військових блоків, націлених на СРСР. Основни-

² ГДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 92, арк. 61.

ми етапами військового об'єднання західних країн під егідою США стало поновлення американо-англійсько-канадського співробітництва, підписання англо-французького Дюнкерського (1947 р.) договору по питаннях безпеки, а також створення Західного Союзу (1948 р.).

В такій ситуації керівництво СРСР приймає рішення стосовно посилення обороноспроможності та отримання необхідної інформації щодо планів і намірів урядів країн, що перебували поза його впливом. Це зумовило термінове формування спецслужб у країнах, звільнених радянськими військами від німецької окупації. Для більш глибокого розуміння їх внутрішньополітичного стану, що мало певний вплив на формування і діяльність їхніх спецслужб, доцільно розглянути здійснені там зміни соціально-економічного та політичного характеру.

Загалом необхідно зазначити, що в країнах, визволених від фашизму, широкомасштабна радянська, тобто створення соціалістичного табору, відбувалась в шість етапів³. Спочатку до народних фронтів залучалися національні групи опору, які після окупації підтримувалися Червоною Армією. Потім, поступово формувалися тимчасові коаліційні уряди з числа осіб, що перебували в еміграції та представників крупного капіталу. Паралельно з цим процесом утворювалися соціалістичні єдині партії під комуністичним керівництвом, на останньому етапі формувалися комуністичні уряди з наступним народно-демократичним перетворенням за радянським зразком.

Необхідно зазначити, що східноєвропейські комуністичні партії розглядали перспективи розвитку своїх країн у напрямку побудови соціалістичного ладу особливим шляхом, так званої «народної демократії». Під нею вбачався соціалістичний шлях, який би забезпечив розвиток традиційних для Східної Європи політичних інститутів та економічної системи. Соціал-демократи, підтримуючи соціалістичну орієнтацію, виступали за поступові еволюційні перетворення багатокладної економіки їх країн. Однак, під тиском СРСР у Східній Європі почався форсований перехід до соціалістичних перетворень. Відбулася прискорена націоналізація промисловості, здійснювалися репресії проти партій-союзників комуністів по народному фронту.

³ Кіндер Г., Хільгеман В. Всесвітня історія: dtv-Atlas / Пер. з нім. / Наук. ред. пер.: А. Г. Слюсаренко, О. Ф. Іванов. – К.: Знання-Прес, 2001. – С. 509.

У 1947 р. на нараді комуністичних і робітничих партій радянське керівництво зажадало від «братніх» партій здійснення повної націоналізації, ліквідації коаліційних урядів, ліберальних і соціал-демократичних партій. Новий орган, що був утворений на цій нараді, а саме — Інформбюро, вимагав від керівників країн соціалістичної орієнтації, взяти радянський зразок побудови соціалізму, як єдино можливий. Система управління всіма галузями господарства концентрувалася в руках держави через посередництво директивних, тобто обов'язкових для виконання державних планів економічного розвитку. По суті сформувалася командно-адміністративна розподільча система. В умовах протистояння двох найбільших в світовій історії військових угруповань, особливу роль почали відігравати спецслужби країн Організації Варшавського Договору та Північноатлантичного Альянсу.

Формування систем спецслужб країн соціалістичного табору на той період відбувалося за радянським зразком 30-х рр., коли всі підрозділи входили до складу НКВС, окрім військової. Всі спецслужби мали такі підрозділи, як таємна поліція, яка займалась боротьбою з антикомуністичними елементами та моніторингом настроїв у суспільстві. Діяльність цих підрозділів давала змогу керівництву держави ретельно відслідковувати процеси, що зароджувалися в суспільстві. На основі здобутих матеріалів органи влади відпрацьовували відповідні заходи, як загально-профілактичного, так і індивідуального характеру. Разом з тим, спецслужби цих країн виконували завдання по протидії конкретним акціям блоку НАТО, який прагнув створити у Європі вигідну для себе ситуацію.

З урахуванням того, що керівництво СРСР вбачало реальну загрозу від блоку НАТО, то всі спецслужби країн соціалістичної співдружності мали основне завдання по агентурному проникненню до цієї структури. В зв'язку з цим, доречним буде зупинитись на діяльності спецслужб колишньої НДР, яка довгі роки досить успішно здобувала оперативну інформацію по НАТО.

Зазначимо, що зовнішня розвідка колишньої НДР формувалась з так званого Інституту науково-економічних досліджень, який у 1953 р. був перепідпорядкований Міністерству державної безпеки. З 1958 р. в структурі спецслужби «Штазі» було утворено Головне Управління «А» — зовнішня розвідка. Особливу увагу розвідка колишньої НДР приділяла штаб-квартирі цього блоку в Бельгії, де постійно діяла Комісія по ядерному плануванню НАТО. На цьому напрямку «Штазі» досягла серйозних успіхів, розпочавши

з 1963 р. агентурне проникнення до цього стратегічного об'єкту. Завдяки добре налагодженій агентурно-оперативній роботі, штаб-квартира НАТО виявилась повністю «прозорою» для спецслужб і керівництва країн-учасниць Організації Варшавського Договору.

Так, в 1979 р. в Брюсселі була розкрита робота на східнонімецьку розвідку секретарів представництв ФРН і Бельгії в НАТО, а також співробітниця загального секретаріата НАТО. Тривалий час співпрацювали зі «Штазі» секретарка британської військової місії та один з відповідальних працівників Управління міжнародної економічної комісії при штаб-квартирі НАТО. Виступаючи на суді по справі останнього, генеральний прокурор ФРН заявив, що завдяки роботі цього агента «Штазі» в НАТО, керівництво Варшавського Договору мало «своєчасну і надійну інформацію відносно планів цієї організації, що відкривало можливість вірно оцінювати військовий потенціал її членів і користуватися цією оцінкою в кризових ситуаціях»⁴.

Діяльність союзницьких спецслужб країн-учасниць Організації Варшавського Договору була скоординована відповідним чином. Офіційною датою розподілу обов'язків між спецслужбами країн соціалістичної співдружності вважається 7–11 березня 1956 р., коли відбулася зустріч керівників спецслужб у Москві. На цій зустрічі була прийнята практика двосторонніх домовленостей. Про успіх такої практики може свідчити спільна операція спецслужб країн-учасниць Організації Варшавського Договору під кодовою назвою «РЯН» (ракетно-ядерний напад).

Операцію спланував Інститут розвідки проблем ПГУ КДБ СРСР, який займався розробкою нових розвідувальних операцій. В середині 1981 р. вийшла постанова Політбюро ЦК КПРС, в якій було сформоване основне завдання розвідки: пошук військово-стратегічної інформації відносно підготовки НАТО до раптового ракетно-ядерного нападу. В листопаді цього ж року всі резидентури КДБ і ГРУ СРСР, в країнах НАТО, Японії і ряду інших держав західного блоку, отримали відповідні інструкції. В них перераховувались ознаки підготовки початку війни, в тому числі такі:

- кількість освітлених вікон вночі в урядових закладах і на військових базах (інтенсивність роботи);
- переміщення високих посадових осіб із керівництва НАТО;

⁴ Сайчук Н. Бросок к Ла-Маншу // *Неизвестная разведка. История и современность*. – №1. – 2003. – С. 13.

- інформація щодо підвищення цін на кров в донорських пунктах, заготівлі скота, підвищення зацікавленості західних спецслужб до емігрантів із Східної Європи;
- дані про евакуацію сімей працівників посольств країн НАТО, про згорання американського бізнесу (для резидентури в Японії, Південній Кореї).

В лютому 1983 р. всі резидентури КДБ СРСР отримали постійне оперативне завдання на виявлення фактів, які б свідчили про підготовку НАТО до раптового ядерного нападу на СРСР. В персональних директивах резидентам був даний перелік ознак підвищення бойової готовності військ ворога, мобілізаційного процесу і наближення кризи.

Операція «РЯН» можна вважати закінчилась успішно, оскільки в серпні 1982 р. Міністр оборони США К. Уайнбергер вимушений був розіслати листи редакторам відомих газет світу, в яких відхрещувався від претензій на перемогу в ядерній війні і підкреслював, що переможця в такому конфлікті не буде. Безпрецедентна активність соціалістичного блоку і рішучі наміри керівництва країн-учасниць Організації Варшавського Договору, в основі яких була використана розвідувальна інформація найвищого рівня, справили на Захід сильне враження.

Не зайвим буде зазначити, що в середині 2001 р. на базі Принстонського університету в США відбулася конференція по темі «ЦРУ і його аналіз положення в СРСР. 1947–1991 рр.» Учасник цієї конференції, колишній співробітник Державного департаменту Р. Гартхоф заявив, «що на відміну від суто політичної сфери, у військовій області американська розвідка виявилася безсилою. В той час, як розвідка країн Варшавської угоди зуміла зробити діяльність і планування НАТО абсолютно прозорим для себе, західні оцінки військових намірів соціалістичного блоку і радянської стратегії, виявились помилковими»⁵.

Після розпуску Організації Варшавського Договору, спецслужби країн-учасниць цієї організації, що не належали до Радянського Союзу, пройшли ряд реформаційних етапів, пов'язаних з їх структурними та організаційними змінами. Кожен із цих етапів в тій чи іншій мірі віддзеркалював намагання керівної ланки цих

⁵ Сайчук Н. Бросок к Ла-Маншу // Неизвестная разведка. История и современность. – № 1. – 2004. – С. 88.

держав обрати найбільш оптимальний, в плані прогресу, шлях розвитку країни і безпомилково визначитися на пострадянському просторі. Зрозуміло, що не останню роль у здійсненні таких намірів, повинні були відігравати і їх спецслужби, реструктуровані відповідно до нових політичних та юридичних засад, з новими завданнями, новими підрозділами тощо. Тому, законодавчо обґрунтовані та ініційовані правлячими елітами країн колишньої соціалістичної співдружності зміни у внутрішньополітичній, економічній, суспільній сферах та відповідні заходи зовнішньополітичної спрямованості, не могли, в тій чи іншій мірі, не стосуватися і самих спецслужб.

Характерною особливістю процесів, що відбувалися у спецслужбах, зокрема, Польщі, Болгарії, Чехії, Румунії та інших країн — колишніх учасниць Організації Варшавського Договору, і які всього декілька років тому вступили до блоку НАТО, стало скорочення штатів та звільнення певної частини співробітників, заміна їх новими кадрами, оновлення керівного складу та ліквідація окремих підрозділів. Не менш актуальним на цей період було вироблення нових напрямків роботи, визначення нових об'єктів розвідустремлень і т.п. Загалом, в цих спецслужбах відбувся обов'язковий для періоду реформування комплекс першочергових змін, характерний у зв'язку з приходом нової влади.

При цьому, доречно буде зазначити, що зміни у сфері вищої керівної ланки в державі для будь-якої спецслужби, це досить непростий і відповідальний період, оскільки функціональність її еволюційного характеру в цей час різко переходить у фазу корінних змін та нововведень. По суті, відбувається трансформація її засадничих основ в нових умовах, де діють різновекторні складові, що мають вплив на роботу спецслужби. Цьому сприяє в певній мірі й те, що започаткований новим керівництвом держави механізм, по внесенню змін у структуру та діяльність спецслужб, впливає на реформування не стільки зовнішніх атрибутів їх діяльності, скільки самого змісту, характеру здобування розвідінформації, її оцінки та реалізації. При цьому слід зауважити, що майже завжди, в таких випадках, громадськість проявляє підвищений інтерес до діяльності спецслужб, здійснює на них певний вплив, використовуючи як державні, так і недержавні структури, в тому числі і ЗМІ.

Спецслужби країн колишнього соціалістичного табору не були виключенням з цього досить складного процесу. Як відомо, до влади в цих країнах прийшли нові керівники, які по-різному ста-

вилися до діяльності спецслужб. З одного боку, вони вимагали їх радикального реформування, а з іншого — зменшення їх ролі у внутрішньополітичному, соціально-економічному перебудовному процесі. Аналогічно діяла і деяка частина політичного істеблішменту, яка позиціювала себе на боці окремих груп населення прозахідної орієнтації та їх критичній настанові по відношенню до силових структур.

Така ситуація частково започаткувала логіку механізму оновлення спецслужб, створила відповідні умови, в яких питанням дня стали нагальна переорієнтація в пріоритетах розвідувальної і контррозвідувальної діяльності та вимоги щодо їх структурно-функціональних змін. Особливої актуальності вони набрали у руслі визрілих потреб державного керівництва мати у своєму розпорядженні вагомі важелі при вирішенні алгоритму розвитку своєї національної геополітичної стратегії, конкретних заходів у внутрішній та зовнішній політиці. При цьому належним чином враховувалось і бажання окремих верств населення інтегруватися у різні структури міжнародного співробітництва.

Для кращого розуміння того, як саме відбувалося реформування цих спецслужб, зокрема, що конкретно змінилося стосовно їх структури, напрямків діяльності, вироблення завдань та інших проблемних сегментів розвідувальної та контррозвідувальної сфери, необхідно взяти до уваги, окрім визначальних факторів «національного гатунку», також і міжнародні. Такий підхід концептуально відповідає вимогам логіки системного розвитку взаємопов'язаних між собою суспільних процесів, що охоплюють і сферу спецслужб.

З урахуванням цього, на думку автора, кульмінаційний момент реформаційного процесу спецслужб країн-учасниць колишньої Організації Варшавського Договору, наступив в результаті здійснення цілого комплексу суттєвих нововведень, зокрема, стосовно їх побудови та напрямків діяльності у зв'язку з приєднанням цих країн до блоку НАТО. Річ у тім, що головне завдання будь-якої служби, а саме — забезпечення необхідною інформацією державного керівництва для прийняття стратегічних рішень в інтересах своєї країни, набуло, з урахуванням входження їх до блоку НАТО, нового змісту. Досить недвозначно, в цьому плані, можуть бути використані окремі положення із затвердженого нещодавно на Ризькому самміті програмного документу під назвою «Комплексне політичне керівництво», в якому загалом була викладена логіка трансформації Альянсу в усіх аспектах його військового потенці-

алу, планування, підготовки і розвідки⁶. Тепер розвідувальні інтереси керівників цих країн, в тій чи іншій мірі, повинні були враховувати також аналогічні бажання керівних ланок організаційної структури блоку НАТО.

Наявність таких реалій створювала умови для певного співробітництва на міждержавному рівні, що обумовлювало обмін розвідувальною інформацією, організацію по її здобуванню та відповідному зберіганню. Загалом, якщо відмежуватися від зайвої деталізації, то можна стверджувати, що найбільш пріоритетними і взаємовигідними напрямками діяльності спецслужб країн колишнього соціалістичного табору, що ввійшли до блоку НАТО, можуть бути:

- налагодження обміну інформацією і підготовка фахівців для роботи у міжнародному середовищі⁷;
- постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, інформаційній, військовій та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках, прогнозування змін у них та потенційних загроз національній безпеці⁸;
- виявлення протиправної діяльності злочинних угруповань, захист державних інтересів у сфері економіки, відпрацювання та запровадження ефективного механізму колективної безпеки всіх суб'єктів у сфері фінансово-господарських відносин⁹.

Зрозуміло, що специфіка розвідувальної діяльності вимагає збереження таємниці конкретних ресурсів і застосування методів. Це чинники, які об'єктивно ускладнюють взаємодію національних розвідувальних органів у системах колективної безпеки. З метою виключення такої ситуації закони про спецслужби країн НАТО тільки в загальних рисах регламентують порядок утворення, реформування спеціальних служб, їх структуру, підпорядкованість та порядок призначення керівників.

⁶ *Кравченко В.* Самміт у сімейному колі // Дзеркало тижня. – 2006. – № 46. – 2 грудня.

⁷ *Шкідченко В., Різниченко О.* Реформа безпеки і оборони // Політика і Час. – № 12. – С. 31.

⁸ Актуальні проблеми протидії тероризму та злочинності у контексті європейської і євроатлантичної інтеграції: Вип. 13 / За заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: Нац. академія СБ України, 2005. – С. 251.

⁹ Там само. – С. 208.

В цьому сенсі, доречним буде зазначити, що спеціальні служби країн НАТО підпорядковуються, як правило, міністрам внутрішніх справ чи юстиції (контррозвідка) та міністру оборони чи закордонних справ (розвідка), що обумовлює особливості їх правового регулювання (безпосередня діяльність регламентується наказами відповідних міністрів). На думку іноземних фахівців, згадана підпорядкованість спеціальних служб створює умови для більш ефективного керівництва ними (прискорення процесу прийняття рішень, швидке реагування на кризові ситуації та ін.) у рамках підзаконних нормативно-правових актів та організації необхідної взаємодії з поліцейськими структурами¹⁰.

Таким чином, на думку окремих вітчизняних фахівців, в процесі взаємодії різних національних спецслужб і у виборі їх пріоритетних напрямків продуктивно вирішується така важлива проблема, як реальне співробітництво у розвідувальній та контррозвідувальних сферах. Особливої ваги вона набирає для країн колишнього соціалістичного табору, що недавно поповнили ряди учасниць блоку НАТО. Зважаючи на це, в умовах сьогодення, для спецслужб таких «колишніх» країн, найбільш виграшним шляхом може бути не уніфікація структури розвідувальних органів та порядку здійснення ними своєї діяльності, а навпаки, забезпечення їх практичної узгодженої взаємодії для досягнення спільної державної мети¹¹.

Під кутом підвищення ефективності такої взаємодії, в певній мірі, можна розглядати ряд «натовських» пропозицій тим країнам, що недавно поповнили його склад або мають такий намір. Це, перш за все, в сфері контролю над силовими структурами, в тому числі і спецслужбами. Так, з метою розповсюдження досвіду дієвого цивільного демократичного контролю над силовими структурами, країни Альянсу мають намір, надавати на безкоштовній основі додаткові можливості щодо отримання на спеціальних курсах необхідних знань по цій проблематиці цивільним фахівцям тих країн, керівництво яких планує отримати статус члена НАТО. Разом з тим, стати ініціаторами здійснення в спецслужбах різних змін, не виключаючи і їх структурно-функціонального характеру.

¹⁰ Будаков М.О. Організаційно-правові засади діяльності спеціальних служб держав НАТО. К.: Вид-во Нац. академія СБ України. – 2004. – С. 65–66.

¹¹ Шкідченко В., Різниченко О. Реформа безпеки і оборони... – С. 31.

Про це свідчать пропозиції, що в тій чи іншій мірі стосуються підготовки необхідної кількості спеціалістів в цих країнах, які могли б розумітися в подальшому не тільки на проблематиці цивільного контролю щодо структур спеціального призначення, але й також оборонного планування, ресурсного менеджменту, міжнародних відносин (в тому числі і співробітництва з НАТО).

Таким чином, сам факт приєднання ряду країн-учасниць колишньої Організації Варшавського Договору до блоку НАТО, кардинально вніс зміни у характер і діяльність їхніх спецслужб, ініціював пошук пріоритетних напрямків розвідки та контррозвідки, створення нових структурних ланок тощо. Невід'ємним сегментом цих змін є врахування реалій сьогодення, ґрунтовно започатковане у таких заходах. По-перше, в сфері налагодження між спецслужбами відповідного рівня обміну закритою та іншою необхідною інформацією, а по-друге, у вирішенні проблем по підготовці фахівців для роботи у міжнародному специфічному середовищі.

Цілком природно, що налагодження інтенсивної співпраці та оперативної взаємодії на міжнародному рівні між спецслужбами останньої (2004 р.) та передостанньої (2000 р.) хвилі розширення НАТО, з одного боку, колишнього соціалістичного табору, а з іншого — ряду «старих» членів Альянсу, перш за все, у військовому та економічному відношенні, створює нові умови впливу на трансформаційні процеси у спецслужбах країн колишньої Організації Варшавського Договору. З огляду на їх характер, з певною долею умовності, можна стверджувати, що вони проходять у руслі відповідних критеріїв, вироблених керівними ланками блоку НАТО. Крім цього, якщо взяти до уваги й те, що останній являє собою досить важливий координаційний зовнішньополітичний орган під егідою США, їх зміни не можуть відбуватися поза вироблених структур спецслужб країн з європейською моделлю функціонування та розвитку.